

Algunes notes sobre les possessions del monestir de Santa Maria de Jonqueres de Barcelona a Mallorca

Mª JOSÉ BORDOY BORDOY

1- Introducció

Amb aquest article aproximatiu es pretén donar a conèixer les propietats i rendes mallorquines del monestir de Santa Maria de Jonqueres de la ciutat de Barcelona a l'edat mitjana i moderna obtingudes, per donació de Garsenda vescomtessa de Bearn i vídua de Guillem de Montcada, cavaller, que morí durant la Conquesta.

Santa Maria de Jonqueres va ser la comunitat monàstica femenina més rellevant de l'orde de Sant Jaume a Catalunya. L'orde militar de Sant Jaume va ser fundada l'any 1170, baix el pontificat d'Alexandre III per Pedro Fernández (que esdevindria el primer mestre de la mateixa) i un grup de cavallers, amb la intenció de defensar la fe cristiana enfront a al-Andalus.

A la seva butlla fundacional emesa pel papa el 1175 ja es contemplava la possibilitat de que les dones formessin part de l'orde ja sigui com a part del clergat femení o com a laïques (s'ha de recordar que l'orde de Sant Jaume és l'únic orde de cavalleria religiós en el que els frares podien contreure matrimoni lliurement). Així, l'origen dels convents femenins d'aquest orde estigué lligat a la necessitat de salvaguardar les dones i filles dels frares en temps de guerra. Per altra banda, era un fet habitual que les vídues d'aquests cavallers ingressessin als convents una vegada mort el seu marit i sempre que no mostressin la seva voluntat de tornar a contreure matrimoni, encara que això no suposava en tots els casos, convertir-se en monges. En el cas de les òrfenes, aquestes vivien amb la mare al convent (si aquesta no s'havia tornat a casar) fins als quinze anys, edat en la que si volien, podien iniciar el seu noviciat per a una posterior estada ja definitiva al monestir.

En qualsevol dels dos casos, els ingressos permetien al convent disposar dels béns de les religioses, mitjançant les donacions patrimonials d'aquestes, després de la seva mort.

Amb el pas del temps, es troben a la documentació monges no vinculades familiarment a l'orde i que hi entraven per voluntat pròpia (o de la seva família). Les diferències estamentàries entre les religioses, però, no es feren notables fins a partir del s.XIII quan les monges de noble origen començaren a ostentar una sèrie de privilegis com per exemple, portar a les seves vestimentes el símbol de la venera, per distingir-se de les religioses que provenien d'estaments inferiors. Aquest fet es va agreujar progressivament, fins al punt que es negava l'entrada a qualsevol dona d'origen humil i ja a l'edat moderna, es provava, com a requisit mínim, la puresa de sang de deu generacions.

S'ha de dir, que la vida d'aquestes comunitats, es caracteritzà per la seva estricta clausura i la minuciosa reglamentació de totes les seves activitats.

El primer convent femení de l'orde fou el de Santa Eufemia de Cozuelos (al nord de l'actual província de Palència), les normes del qual marcaren les pautes de l'organització interna a la resta dels monestirs posteriors. Pel que fa a la Corona d'Aragó, a més del monestir objecte d'aquest estudi, destacaren el de Sant Pere de Pedra, que a l'igual que el de Santa Maria de Jonqueres va ser fundat per una noble catalana, Constança d'Anglesola a la ciutat de Lleida. Val a dir, que aquest monestir tingué una vida efímera ja que el 1342 va ser incorporat al de Jonqueres. En un principi tots els convents peninsulars, així com el de Santos-o-Velho en territori portuguès, depenien de les cases centrals de l'orde que es trobaven a Uclés (Cuenca) i Sant Marc (Lleó). La regla d'aquests convents es pot considerar com una simbiosi entre la regla general de l'orde, la dels convents masculins de la mateixa i algunes normes d'inspiració benedictina. No obstant, foren inevitables les seves modificacions i ampliacions al llarg del temps, mitjançant els "establiments" redactats pel Capítol General de l'orde i que arribarien a aconseguir el mateix caire d'obligatorietat que la resta de disposicions primitives.

Com a qualsevol comunitat religiosa, en els monestirs femenins de Sant Jaume, les oracions i pregàries constituïen l'activitat diària més rellevant de les religioses. Pel que fa a la seva vida quotidiana, aquesta no diferia massa de la resta de congregacions conventuals femenines de l'època, emperò, convé esmentar la particularitat de celebrar els dimarts, la missa en honor de Sant Jaume, patró de l'orde amb especial solemnitat.

Molts dels convents femenins de l'orde de Sant Jaume esdevingueren en importants dominis territorials de gran poder econòmic. Això suposava tot un tràfec d'assumptes financers que eren delegats a una sèrie de procuradors que en nom de la priora executaven qualsevol transacció de caire jurídic i fiscal. La comunitat monàstica de Jonqueres, representa, en aquest aspecte un magnífic exemple.

2- Santa Maria de Jonqueres de Barcelona

El monestir de Santa Maria de Jonqueres va ser l'única comunitat femenina de l'orde de Sant Jaume que tingué llarga vida a Catalunya. La seva fundació data del 1214 i es situa a la parròquia de Sant Vicenç de Jonqueres (Sabadell), establint-se el 1300, a Barcelona (entre l'actual via Laietana i la plaça Urquinaona), en un edifici monàstic de nova construcció que pogué subsistir, com a residència monàstica, fins el 1808. La comunitat es va extingir pocs anys després que les monges abandonessin el monestir dispersant-se per altres llocs. L'any 1872 l'edifici de l'església es va traslladar al carrer Aragó (emplaçament actual). La nau principal i l'altar major van ser reconstruïts de forma íntegra, pedra a pedra; en canvi, el claustre va ser instal·lat al lloc que a l'actualitat ocupa, amb unes dimensions més reduïdes. D'aquesta manera el conjunt arquitectònic avui anomenat de la Puríssima Concepció va esdevenir tal i com és ara. La parròquia, erigida ara fa 129 anys, va ser la primera de l'Eixample de Barcelona.

Com a norma general, les rendes de qualsevol comunitat religiosa ja sia masculina o femenina es situaven als voltants de la mateixa. En aquest cas, a més de les seves possessions barcelonines i les de la comarca del Vallès s'han d'incloure les de Mallorca.

Tot va començar quan l'1 d'abril de 1214 el bisbe de Barcelona Berenguer de Palou, i el Capítol Catedralici, cediren l'església de Sant Vicenç de Jonqueres a Maria de Terrassa i a un grup de dames de la noblesa catalana, amb la intenció de fundar un monestir de monges benedictines sotmeses a l'orde de Sant Jaume. El 13 de març de 1233, el mateix bisbe tenint en compte que Garsenda, vescomtessa de Bearn, com a vídua de Guillem de Montcada, senyor de Sant Vicenç de Jonqueres, havia enriquit de forma considerable el monestir, el va

supeditar a l'orde de la Fe i la Pau, recentment fundada pels nobles de Bearn i Gascunya, encapçalats pel mateix Guillem de Montcada.¹

La vescomtessa era una gran devota de l'orde de San Jaume i tingué una intervenció decisiva en el canvi de la regla benedictina que observà la primitiva comunitat, per la santiaguista, de model agustiniana, el 1234, en agregar-se el monestir a l'orde de Fe i Pau.²

3- El monestir i la seva relació amb Mallorca

La història de la comunitat monàstica de Jonqueres estigué vinculada a la de Mallorca en dos aspectes. Primer com a possibles fundadores del convent de Santa Margalida de Ciutat i segon com a propietàries alodials de cases, terres i censos a Ciutat, Sóller, Binissalem,³ Sencelles, i el Pla de Sant Jordi.

Segons Rosselló Lliteras no és cert l'argument que dona el pare Pinya, quan afirma que les primeres religioses del monestir serien de Girona, ja que segons ell, monges de Jonqueres foren les que s'instal·laren a la plaça del Mercat (darrera Sant Nicolau) el 1231, a una casa propietat del bisbe de Girona, Guillem de Cabanelles, per després permutar de forma definitiva amb els franciscans, les cases que aquests tenien junt a la porta de l'Esvaïdor, actual emplaçament de l'edifici conventual de Santa Margalida. Com ja s'ha dit Santa Maria de Jonqueres posseïa terres a la comarca del Vallès, senyoriu de Guillem de Torrella un dels principals benefactors del de Santa Margalida i pare de Catalina de Torrella una de les fundadores. Per altra banda, sabem que ambdós monestirs seguiren el model agustiniana.

Els familiars de Guillem de Montcada reberen com a compensació per la seva participació en la Conquesta per part de Jaume I, entre d'altres, el districte de Canarrossa, un terç de Sóller, terres entre els camins de Sóller i d'Inca i dins la Ciutat propietats a la parròquia de Sant Jaume. La seva vídua Garsenda i el seu fill Gastó van ser els principals beneficiaris d'aquesta herència a la que anys més tard afegirien els béns comprats al fill de Ramon Montcada, nomenat també Guillem, entre els que destacava una mesquita transformada en església, on tingueren sepultura els dos herois de la família. Garsenda, i el seu fill Gastó designaren com a procurador al sagristà de Barcelona, Pere de Centelles, qui el 1232, donà l'església a l'orde del Sant Sepulcre. El 15 d'octubre de 1240, el dit sagristà va vendre en alou a la vescomtessa de Bearn, per 2.500 morabetins d'or, tot el que ell tenia a Mallorca i a Menorca com, entre d'altres, l'alqueria de Robines i altres propietats per haver participat en la conquesta.

Finalment, com ja s'ha esmentat abans aquesta el 1260 atorgà tota la suma del béns amb les seves rendes i censals corresponents al nou monestir de Jonqueres que tot just es començava a edificar, si bé ella se'n reservà l'usdefruit durant la seva vida.

3·1· El litigi amb les monges de Santa Margalida.

Al segle XV les monges de Santa Margalida tenien unes terres a Fornalutx baix alou de les monges de Jonqueres per les quals pagaven un cens de setze morabatins anuals. Les monges de Santa Margalida, al·legant una carta d'avinentesa entre les dues parts demandaren

¹ La vescomtessa de Bearn també era senyora de les baronies de Montcada i Castellbell, així com de la vila de Sabadell i del terme del castell d'Arraona.

² Encara no s'ha pogut aclarir si la dita Garsenda arribà a professar l'orde. Mª-Mercè COSTA: "Notícia de les possessions del monestir de Jonqueres a les Illes Balears", *Actes XIII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó. Institut d'Estudis Baleàrics, Palma de Mallorca*, 1989, 61-72.

³ També nomenat Robines a la documentació medieval i moderna.

a les monges de Jonquieres l'any 1442 la meitat dels lluísmes de les dites terres. La sentència favorable a les religioses mallorquines va ser apel·lada per les catalanes l' 11 de desembre de 1445 pel seu procurador Antoni Bassa, prevere, finalitzant el procés amb la ratificació de la primera sentència (favorable a les religioses de Ciutat) el 21 de maig de 1446.⁴

4- La documentació del monestir de Jonquieres a l'Arxiu del Regne de Mallorca

La font principal per estudiar les propietats mallorquines del monestir de Jonquieres són per una part els protocols notariais i per l'altra els llibres de capbreus de la Cúria de Jonquieres.

Pel que fa als protocols, en aquest cas s'ha procedit a un buidatge cronològic entre 1461 i 1518, analitzant el tipus de documentació, podent-se classificar en tres tipologies principals:

- a) presentació de fadiga per part dels propietaris al procurador, on s'especifica la condició de les propietats (generalment baix alou i domini directe de les monges de Jonquieres i amb fadiga de 10 dies⁵ i exemptes de lluísmes), la delimitació amb la relació dels propietaris, edificis o elements com carrers, camins, sèquies..., confrontants i el cens anual a pagar.
- b) Establiments en emfiteusis a persones de propietats que es trobaven baix alou de les monges de Jonquieres, apareixent les mateixes dades que al model anterior.
- c) Reconeixement de deutes al procurador. En aquest cas s'esmenta el nom dels deutor/s, la quantitat a pagar i el termini en què aquest pagament es farà efectiu.

Els dos notaris d'aquest període on més documentació de Jonquieres es troba en els seus protocols són en Joan Falcó i en Mateu Moranta. Com a dada anecdòtica podem esmentar la facilitat de trobar els protocols relacionats amb Jonquieres, en aparèixer en ocasions (sobretot en la documentació d'en Joan Falcó) el dibuix d'una espasa amb una venera, símbols de l'orde de Sant Jaume.

Respecte a la documentació de la Cúria de Jonquieres aquesta ja respon a una cronologia més tardana que va des del segle XVI al XIX. Hom pot trobar-hi fonamentalment capbreuacions de Binissalem, Ciutat i Sencelles; notals i manuals d'actes; registres de provisions, decrets i sentències i un recull d'expedients sobre litigis entre propietaris d'aquestes terres (sobretot referents als segles XVIII i XIX). D'aquests processos en podem destacar els tres següents:

⁴ Baltasar PINYA FORTEZA: *Monasterio de religiosas de Santa Margarita*. Biblioteca Balear. Editorial Mallorquina de Francisco Pons, Palma, 1953.

⁵ En alguns casos les propietats presenten una fadiga de 30 dies: Diumenge, 29 de gener de 1469. *Llorença dona del difunt Pere Sans i Antònia dona den Francesc Ballester de Sòller, presenten fadiga per una casa de Sòller que es troba baix alou i domini directe de les monges de Jonquieres, amb una fadiga de 30 dies i exemptes de lluísmes, havent de pagar a Ferrando Valentí, doctor en lleis i ciutadà de Mallorca, un cens de 21 diners per Sant Miquel (setembre). La dita casa confronta amb un camí públic, per dues parts amb una casa den Jaume Deyà i amb una casa den Nadal Bernardí. Aquesta casa va ser venuda a Miquel Grimalt per 10 lliures. Testimonis: Bernat Pons i Gabriel Masach (?) de Sòller.* (ARM, Prot. F-106, 80v.)

a) Catalina Garcias de Binissalem vídua de Miquel Tee que va morir el 9 d'agost de 1751 i pare de les seves dues filles de 4 i 2 anys respectivament a les que havia de mantenir tenint com a única herència un tros de terra d'una quarterada en alou de les monges de Jonquieres. Per aquest motiu suplicà al jutge que la nomenés procuradora i administradora de les seves filles i els seus béns i presentà al jutge el certificat de defunció del seu marit signat pel prevere i prior de l'Hospital General. El Jutge sense cap inconvenient sentencià de forma favorable a la demandant.⁶

b) El dut a terme el 25 de maig de 1771 quan comparegueren davant el batle major i jutge de Jonquieres, Francesc Mateu, per una banda el representant del procurador Nicolau Sampol, Josep Bestard i per l'altra el delegat del sabater Joan Bibiloni, Miquel Font. Bestard pretenia que el dit Sampol tingués dret als 15 sous censals, que Joan Bibiloni es veia obligat a pagar com a arrendatari d'un tros de terra nomenat Sant Jordi de Binissalem, propietat del demandant. Davant la negativa de l'acusat, Bestard demanava pel seu client la dita quantitat així com totes les quotes vençudes (no s'especifica la quantitat). Després de les rèpliques de l'emissari de Miquel Font, Nicolau Sampol va argumentar que tenia com a prova el document de capbreu datat el 1765. El 28 de juny tingué lloc la vista on es va demostrar que Nicolau Sampol com hereu de Pere Jeroni Sampol tenia dret a percebre les quantitats demanades pel seu representant com a posseïdor de les dites terres de Binissalem.⁷

c) El 1773, Llorenç Pons, promotor fiscal va acusar al prior del convent dels Socors de no avisar als arrendataris de terres en alou del monestir de Jonquieres de la pròxima capbreu on aquests devien presentar-se amb les seves escriptures i altres documents que així consideressin adients. El jutge va establir un ultimàtum de 18 dies per a que l'acusat fes públic l'edict.⁸

L'existència d'una Cúria de les monges de Jonquieres a Mallorca suposà, entre altres coses, la realització de forma periòdica de diferents capbreus on l'emfiteuta reconeix els drets del seu senyor directe (en aquest cas les religioses de Jonquieres) sobre els mobles i immobles que el primer té en domini útil. Aquests capbreus contenien, després de l'exposició de la causa, la relació dels béns afectats, la seva situació, superfície i confrontació, les prestacions en moneda o en espècie, els reconeixements de deutes, el règim d'amortització etc., constituïnt una font de primer ordre per als estudis demogràfics, socials, econòmics i onomàstics.

El primer capbreu que es conserva a l'Arxiu del Regne de Mallorca (ARM) data del 1416 i fa referència a les possessions de Binissalem-Robines. Es bastant interessant el capbreu de 1536-39 on a les capbreuacions de Binissalem se li afegeixen les de Ciutat. En aquest cas, serà Antoni Dameto procurador de les monges l'encarregat de dur a terme la realització del mateix amb el previ consentiment de Gregori Burgues, germà i lloctinent del procurador reial Francesc Burgues. En aquest capbreu s'inclouran els alous, lluïsmes, fadigues, delmes, tasques i qualsevol altres drets que tinguin les monges de Jonquieres. Jaume de Montanyans, destacat membre d'una important família de juristes i humanistes, era en aquesta ocasió el jutge de la porció del monestir i Miquel Roig el notari amb funcions d'escrivà que redactaria el capbreu. Una vegada feta pública la redacció del capbreu (a través del saig de cada localitat), totes aquelles persones que tinguessin en domini útil

6 ARM, Prot. J-54, s.f.

7 ARM, Prot. J-53, 41.

8 ARM, Prot. J-55,s.f.

propietats mobles i immobles de les monges de Jonqueres tenien un termini de 30 dies per presentar davant el batlle de la vila tots els documents acreditatius.

S'ha de dir que les propietats respecte als documents dels segles XIV i XV no havien canviat gaire.

Amb l'arribada de la Desamortització a Mallorca tota la documentació de la Cúria va ser lliurada a les autoritats. Així el 7 de setembre de 1840 el notari Cayetano González en representació de Felip Bartomeu apoderat del monestir de Santa Maria de Jonqueres entregà, entre altres, al comissionat principal de vendes i arbitris de l'Amortització, els següents documents:

- Llibre intítulat *Notale de Junqueris 1680-1691*.
- Llibre intítulat *Manuales de Junqueris 1680-1691*.
- Llibre intítulat *Notale Instrumentorum Curie Monialium 1631-1667 / 1635-1679*.
- Llibre intítulat *Actes Junqueres 1751-1778*.
- Llibre intítulat *Capbreu Curia Jonqueres 1585-1589*.
- Llibre intítulat *Capbreu Sóller 1691-1695*.
- Llibre intítulat *Capbreu Palma 1741*.
- Llibre intítulat *Borrador Capbreu 1728-1737*.
- Llibre intítulat *Providències de Jonqueres 1753-1794*.
- Un plec de capbreus molt antic.
- Capbreu dels censals alodials i persones que presten cens.
- Més de tres fulles que pareixen ser d'un llibre molt antic.
- Lligall d'actes de vendes de 1812.
- Un llibre amb coberta de pergamí de capbreus de Jonqueres de Sóller, Binissalem i Sencelles que comencen el 30 de maig de 1797 i acaben el 16 d'abril de 1825.

A més el notari Cayetano González i Reynés lliurà a Felip Bartomeu una sèrie de documents que tenia el seu pare Cayetano González. Es tractava d'un recull d'expedients en el que es van veure involucrats una sèrie de persones que tenien relació amb béns immobles baix alou de les monges de Jonqueres, ja sia com a propietaris o com a arrendadors.

- Expedient entre Magdalena Nicolau vídua contra el curador i creditor del segrest de béns de Joan Nicolau esparter pel pagament de vàries quantitats que es troben en depòsit dels productes de dita herència.
- Expedient de Joan Vicens de Sóller contra Pere Vicens de Fornalutx.
- Expedients dels sobreposats de la confraria de Nostra Senyora de Betlem del convent de Jesús extramurs contra Jaume Pons, picapedrer de Binissalem.
- Expedient promogut per Llorenç Pons, promotor fiscal contra el prior de Nostra Senyora del Socors amb l'objectiu que aquest es presenti a capbreu.
- Un segell de la Cúria de Jonqueres.⁹

5- L'administració de les rendes

Una vegada el monestir de Jonqueres va obtenir aquestes propietats, es va posar en marxa tot un sistema per a la recaptació de les rendes. Donada la llunyania de les terres mallorquines respecte al monestir barceloní, tal com es va fer en casos similars, la priora va

⁹ Alguns d'aquests documents es troben a l'ARM.

nomenar una persona encarregada de recollir les dites rendes. Aquesta figura documentada, ja des del segle XIII¹⁰ rebrà el nom de procurador.

El gestor més representatiu del període analitzat va ser en Jaume Montserrat, que apareix als documents com a prevere i procurador de les monges de Jonqueres i en ocasions amb l'afegit de *beneficiat de la Seu*¹¹ entre 1462 i 1482. L'any 1470 aquest és esmentat junt a un altre emissari del monestir, Bernat Puig¹² encara que només es tracti d'un fet aïllat ja que a la resta de documents sempre apareix el nom d'un únic procurador. Altres representants que es troben a la documentació dels segles XIV-XVIII foren: Arnau de Sant Martí (1365),¹³ Antoni Bassa (1445), Bartomeu Negre (1461), Pere Benharan (1487), el notari Lluís Jorba (1500), Antoni Dameto (1536-39), el doctor en dret Joan Musty (1688) i Enric Mateu (1728). Per altra banda, es documenta el cavaller i doctor en dret Pere Joan Zaforteza com a jutge major de la porció temporal (1511), a Francesc Mateu (1771) i el doctor en dret Josep March (1779) com a batles i jutges de Jonqueres i a Melcion Mollet com a arrendador dels emoluments (1537). Així com Antoni Collell (1613-15), Mateu Noguera, prevere i doctor en sagrada teologia (1762), Miquel Mateu (1764), el notari Joan Nicolau Clar (1786) i el notari Joan Baptista Julià (1797) com a escrivans de la Cúria.

En ocasions el procurador encarregava la recaptació de les rendes a gent del poble, sovint una o dues persones (casos de Sòller i Robines, però també a Ciutat) i s'acordava el lliurament de les rendes en unes dades determinades. La majoria de vegades aquestes sofrien un cert retràs i els encarregats es convertien en deutors. Així, per exemple:

- Dilluns, 31 de març de 1462. Jaume Vicens i Bartomeu Morey tots dos de Sòller reconeixen deure a Jaume Montserrat prevere i procurador de les monges de Jonqueres, 34 lliures que prometen pagar en terminis de 4 mesos. Testimonis: Joan Avinyó, Cristòfol Massot i Bernat Cases, notari.¹⁴

- 5 de juny de 1471. Pere Planes, sastre, i Bartomeu Parets, menor de dies, de Binissalem, reconeixen deure a Jaume Montserrat prevere i procurador de les monges de Jonqueres, 130 lliures que pagaran en terminis de 4 mesos. Testimonis: Jaume Salom i el seu fill Nicolau de Robines, Arnau Lladó de Campos i Romeu Sala, notari.¹⁵

Totes aquelles persones que tenien terres i propietats baix alou de les monges de Jonqueres, estaven obligades, tret d'excepcions, a pagar un cens anual ja fos en metàl·lic, en espècie (pebre, forment, ordi, xeixa) o en el manteniment d'un llum d'oli a l'església parroquial com trobem en quatre ocasions pel cas de Binissalem. Així, el 22 de juliol de 1473, Bartomeu Parets de Binissalem ven a Antoni i Gabriel Bestard germans també de la dita parròquia una vinya i un camp a Robines que es troba baix alou i domini directe de les

¹⁰ El 26 de juliol de 1266 ja es documenta un procurador per administrar els béns de Mallorca. Mª Mercè COSTA: "Notícia de les possessions del monestir de Jonqueres a les Illes Balears", *Actes XIII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó. Comunicacions*, I (Primera part), 61-71.

¹¹ Dilluns, 14 de juny de 1479. *Pere Mir i el seu fill Andreu tots dos de Fornalutx, reconeixen deure a Jaume Montserrat prevere, beneficiat de la Seu i procurador de les monges de Jonqueres, 71 lliures i 10 sous que prometen pagar per Nadal. Testimonis: Jaume Arbona de Biniaraix, Sanç Bisbal de Fornalutx i Bernat Mianes escrivà de la curia de Sòller.* (ARM, Prot. F-114, 7v. (2ª part)).

¹² Dilluns, 3 de setembre de 1470. *Bernat Puig prevere i procurador de les monges de Jonqueres i Jaume Montserrat també procurador del mateix monestir van recaptar entre l'1 de març de 1469 i l'últim dia d'abril del present any, 539 lliures, 14 sous i 4 diners. Testimonis: Jordi Andreu i Nicolau Armant prevere.* (ARM, Prot. F-79, 45).

¹³ El 24 d'abril de 1365, el dit procurador manarà als batles de Robines i Sencelles que tots aquells que tinguin terres baix alou i domini directe de les monges de Jonqueres mostrin els seus títols de propietats a les persones pertinents. (ARM, AH-30, 61).

¹⁴ ARM, Prot. F-106, 11v.

¹⁵ ARM, Prot. F-106, 110.

monges de Jonqueres, havent de mantenir una làmpara d'oli com a cens a l'església de Binissalem.¹⁶

Els cens en metàl·lic variava bastant ja que depenia de l'extensió i la productivitat de les propietats. Aquestes rendes se solien cobrar per Nadal, Sant Miquel (setembre), Sant Pere i Sant Feliu (agost) i Santa Maria (març).

A partir del s.XVIII s'ha de destacar la importància que assolirà el convent dels Socors de Ciutat i la Universitat com a recaptadors de rendes. Un bon testimoni es troba el 1797 quan Miquel Campaner es presenta a capbrevar per ser el propietari de 6 quarterades de terra que pertanyen a la possessió de s'Arissal (Sencelles) i per les que pagarà a la Universitat un cens anual de 6 lliures, 5 sous i 1 diner dia 1 d'agost.¹⁷

6- Tipologia de les propietats

La documentació consultada permet localitzar perfectament les propietats del monestir ja que gairebé a totes les mostres documentals s'enumeren una sèrie de topònims que faciliten la seva ubicació en l'espai illenc.

Les tres localitats de la Part Forana més esmentades són Robines,¹⁸ Fornalutx, Sencelles i l'indret del Pla de Sant Jordi

6.1· Robines.

La majoria de propietats corresponen a camps de conreu i vinyes, el que ens demostra l'antiguitat d'aquest cultiu al municipi. Entre els topònims que més apareixen com a rendes del monestir es poden destacar:

La Socarrada, possessió del donzell Joan Fuster el 1553 amb cases, capella i tafona que al segle XVII ja pertanyia a la família Garau d'Eixartell qui va atorgar-li el nom actual de Son Garau.

Biniagual, avui llogaret de Binissalem, entre Sa Cabana, Son Roig, Sencelles i Biniali que al s.XVII encara pagava censos a les monges de Jonqueres, a vegades recaptats per famílies xuetes de Palma que, després que els foren confiscats els béns quan els condemnaren per judaïtzants, foren percebuts pel Sant Ofici de la Inquisició. De les seves comunes, el monestir també obtenia importants rendes, almanco a partir del s.XVI, on per exemple, Joan Oliver el 1503 tenia una extensió de garriga de 5 quarterades per la que pagava un cens anual de 10 lliures alodials.¹⁹

Altres topònims esmentats amb freqüència són Sasansenya, es Parellar, Lo Dau (terreny propietat de Julià Lledó el 1480 i de Romeu Sala el 1511),²⁰ es Figueral, l'Alzinar, la Rota i la Vinyassa. L'Alzinar es trobava a Biniagual, tenia una extensió de 2 quarterades i mitja, i era propietat el 1703 de Joan Cirer.

6.2· Sóller i Fornalutx.

¹⁶ ARM, Prot. F-106, 144v.

¹⁷ ARM, Prot. J-29, 24.

¹⁸ Segons Mª Mercè Costa una quarta part de Robines no va ser donació de la vescomtessa sinó d'una adquisició al fill de Bernat d'Olost qui la va comprar a un procurador del sagristà de la seu de Barcelona, Pere de Centelles.

¹⁹ ARM, Prot. J-17.

²⁰ Aquest notari també era propietari del rafal nomenat es Mogons el 1515.

El més destacable era el predomini dels olivars, alguns camps de figueres i la concentració de les terres i cases als voltants del "puig den Ramis". D'aquestes localitats es podien destacar al s.XVI les possessions de la Corrona, la Fàbrega i l'Aljub, així com una concentració de cases als voltants del Carrer Nou de Sóller. De la Fàbrega s'ha de dir que el 1663 pertanyia a Felip Mayol i tenia un gran hort dedicat als conreus on predominaven les hortalisses. En un capbreu del s.XVII procedent de la documentació de la Cúria també s'esmenta de forma reiterada la possessió de Monnàber situada entre Moncaire, el nucli urbà i el terme d'Escorça i que ja apareix al Llibre del Repartiment com Muntabar. Al 1618 pertanyia a Antoni Joan Arbona i la casa pairal amb torre, tafona i celler tenia com a explotació principal els olivars dels voltants.

6-3- Sencelles.

S'han d'esmentar el rafal de Beniafla propietat d'en Nadal Vallespir el 1468 i venut per Pere de Santacília al seu gendre Jaume Rosselló el 1473, així com S'Arissal (que confrontava amb el torrent de Pina) i el rafal nomenat Surigues propietat d'en Jaume Seguí el 1468. Aquest darrer rafal, era d'en Gabriel Serra el 1537 (junt amb el rafal dit de les Comes) qui pagava un cens anual als hereus de n'Arnau de Santacília de 4 lliures per Sant Miquel i a Mateu Malferit d'Inca 6 lliures per la mateixa festivitat. Confrontava amb les abans esmentades possessions de s'Arissal, Biniàfla i el rafal nomenat d'en Barrera. Les 12 lliures anuals de cens si es compara amb altres rendes territorials fan pensar que es tractaria d'una propietat bastant productiva. A partir del s.XVII és freqüent trobar a les capbreuacions rendes sobre el lloc de Costitx on destaquen la possessió de Son Corró amb una extensió de quatre quarterades i propietat d'en Miquel Amengual el 1503 amb un cens de 8 lliures,²¹ la possessió de Binialmare (actual possessió del terme de Sencelles situada entre Son Ramon i Son Campaner), i la concentració de les rendes als voltants del camí dels establidors. La possessió de Binialmare va ser establerta en emfiteusi a Bartomeu Jaume d'Alaró per Bartomeu Seguí i la seva dona Joana de Sencelles el 8 de setembre de 1503, havent el primer de pagar un cens anual de 15 quarteres de forment a Arnau Burguet cada any per Sant Pere i Sant Feliu.²²

6-4- El Pla de Sant Jordi.

Destacaven importants rendes territorials com l'alqueria de la Casa Blanca propietat al s.XV de Pasqual Sanglada àlies de Montornés. El 8 de setembre de 1517, Francisca muller del difunt Antoni Galiana, filla i hereva del dit Sanglada, establia en emfiteusi a Jordi de Santacília àlies de Marimó la dita alqueria, amb un cens anual de 28 sous que es pagaven per Sant Miquel. Per la documentació sabem que aquesta alqueria confrontava amb el camí que anava a Algaida, un rafal d'Àlvar Unís cavaller, nomenat na Monsona, una alqueria nomenada la Alenyassa (Aranjassa), una possessió i un rafal nomenat de n'Aimeric que fou del difunt Joan Oliver i una possessió nomenada les Arnaules que fou dels hereus d'en Pere Ferrer.²³

El 1739 era propietat de Coloma Mataró vídua de Guillem Pou ciutadà i cavaller, i el seu fill Guillem Pou pel que pagaven un cens anual d'una lliura, 8 sous alodials per Sant Miquel i 8 lliures a la caixa de Sant Pere i Sant Bernat de la Seu i 4 lliures al doctor en dret Nicolau Santandreu.

²¹ ARM, Prot. J-17.

²² ARM, Prot. J-30.

²³ ARM, Prot. M-491, 38.

L'altra zona on les monges de Jonqueres tenien un gran nombre de propietats era a Ciutat i aquestes cases i horts es trobaven a dos punts molt concrets:

- a) la zona de l'horta de la Ciutat situada fora murada entre la Porta Pintada i la de Sant Antoni de Pàdua, concretament a l'anomenat "carrer" Vaninganxo.
- b) La parròquia de Sant Jaume, en la zona propera a l'església del Sepulcre i el Sitjar, on el 1741 Benet Tomàs era el propietari d'unes cases amb un forn de coure pa i dos magatzems. Les dites cases, per les que pagava un cens de 8 lliures per la festa de les Verges i 4 per Nadal, es localitzen perfectament en el carrer del Sepulcre just davant de la porteria del convent de la Concepció.²⁴

També són d'interès els arrendaments sobre molins d'aigua. Costa esmenta set molins que el rei atorgà a Jaume de Montcada un a la sèquia de Ciutat (Ayn al-Amir), cinc a la sèquia d'en Baster (Canet) i un al riu de "Cadolg". Malauradament a la documentació no es registra cap topònim concret que faciliti la seva localització.²⁵

L'extensió d'aquestes propietats era molt variable i a vegades ocupaven grans porcions territorials, pel que era freqüent que les més grans es subdividissin en varis arrendadors. Així, Margalida Arbona de Fornalutx donzella, i filla del difunt Joan Arbona es presenta a capbrevar el 2 de juny de 1797 per ser propietària d'un olivar dit el Sacot que pertany a la possessió de Monnàber.²⁶

Es pot constatar a la documentació el manteniment de varies rendes des del s.XIV, arribant en alguns casos al s.XVIII, com per exemple s'Arissal de Sencelles, on 6 quarterades de la mateixa eren propietat el 1797 de Miquel Campaner.²⁷

En canvi altres s'esmenten per primera vegada com el Castell d'Amós de Costitx, possessió situada entre Son Ramon i Son Crespi i abans nomenada Biniablaix per la que Joan Munar el 1797 pagava un cens anual d'una lliura de cera blanca de bona qualitat per Nadal, així com 8 quarteres de forment net i porgat anuals dia 1 d'agost al convent de Santa Catalina de Sena de Palma. Aquesta propietat confrontava amb els camins de Sineu i Lloret de Vistalegre²⁸ i el 1675 era la més extensa i valuosa (3.300 lliures) del lloc de Costitx, aleshores part del municipi de Sencelles. Tenia cases, molí de sang, celler, vinya, conreus de lleguminoses, horts, ramaderia bovina i porcina i una guarda de 150 ovelles. El propietaris durant els segles XVII-XIX van ser membres de la família Munar.

En aquesta documentació ja més tardana s'han de destacar en les capbrevacions l'esment a la promesa feta pels arrendataris de no alienar les propietats en perjudici del monestir baix pena de 10 lliures i la franquesa de censals a les que moltes estaven sotmeses. Així, el 16 d'agost de 1797, Joan Mateu de Sencelles presentava capbrevació per un tros de terra i garriga d'aproximadament 4 quarterades que pertanyien a la possessió dita Lo Hort en

²⁴ ARM, Prot. J-16.

²⁵ Dimarts, 11 de febrer de 1500. *Miquel Guitard, la seva dona Miquela i el seu fill Antoni reconeixen deure a Lluís Jorba notari i procurador de les monges de Jonqueres, 32 lliures i 10 sous per un molí d'Alaró, i que pagarien la meitat per juliol i la resta per Sant Andreu. Testimonis: Albert Molo (?) notari i Joan Clapés escrivà.* (ARM, Prot. M-682, 25). Aquest podia ser el mateix molí pel que Mateu Sanglada Sureda i Gual pagava al 1704 un cens anual de 8 quarteres de blat per Sant Pere i Sant Feliu i que confrontava, entre d'altres, amb la possessió de les Artigues de la que ell era també el propietari com a hereu universal del seu pare Joan Sanglada i Gual. (ARM, Prot. J-56.)

²⁶ ARM, Prot. J-29, 18.

²⁷ ARM, Prot. J-29, 24.

²⁸ ARM, Prot. J-29, 176.

altre temps Son Estela per la que paga un cens d'1 lliura anual el 21 de desembre a Ramon Morey qui a l'establiment fet al 1792 promet no alienar dita terra en perjudici dels drets de les monges de Jonquieres amb una pena de 10 lliures renunciant al seu propi privilegi.²⁹

De tot l'exposat anteriorment es desprèn la importància que el monestir de Santa Maria de Jonquieres de Barcelona va arribar a assolir com a propietari i recaptador de les rendes, que baix alou i domini directe, posseïa a Mallorca. Però sobretot hom pot destacar la llarga supervivència de les mateixes (segles XIII-XIX) que no foren modificades de forma considerable fins l'arribada de la Desamortització.

BIBLIOGRAFIA.

- Mª-Mercè COSTA PARETAS: "Les dames nobles de Jonquieres". *II Coloqui d'Història del monaquisme català. Actes Abadia de Poblet*. 1974. 253-309.
- Mª-Mercè COSTA PARETAS: "Las elecciones priorales en el monasterio de Santa Maria de Jonquieres", *Anuario de Estudios Medievales*, 11, Barcelona, 1981. 419-433.
- Mª-Mercè COSTA PARETAS: "Notícia de les possessions del monestir de Jonquieres a les Illes Balears", *Actes XIII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó. Comunicacions I* (Primera part), Institut d'Estudis Baleàrics, Palma de Mallorca, 1989, 61-71.
- Mª-Mercè COSTA PARETAS: "El segon monestir de Jonquieres i el molí d'en Carbonell", *Anuario de Estudios Medievales*, 28, Barcelona, 1998, 59-73.
- María ECHÁNIZ SANS: "Espacios de religiosidad de las mujeres dentro de una Orden Militar", *La Orden Militar de Santiago (s.XII-XIV)". Las mujeres en el cristianismo medieval*, Madrid, 1989, 183-200.
- María ECHÁNIZ SANS: *Las mujeres de la Orden militar de Santiago. El monasterio de Sancti Spiritus de Salamanca (1268-1500)*, Universitat de Barcelona, Barcelona, 1990.
- María ECHÁNIZ SANS: "Espiritualidad femenina en la orden militar de Santiago (siglos XII-XV)", *Religiosidad femenina: expectativas y realidades (s. VIII-XVIII)*, Asociación cultural AL-MUDAYNA, Madrid, 1991, 115-138.
- María Soledad FERRER VIDAL DÍAZ DEL REGUERO: "Santa Eufemia de Cozuelos: un monasterio femenino en la Orden Militar de Santiago". *España Medieval. Estudios en memoria del profesor Salvador de Moxó*, I, Madrid, 1982, 337-348.
- María Soledad FERRER VIDAL DÍAZ DEL REGUERO: "La mujer en la orden militar de Santiago", *Las mujeres medievales y su ámbito jurídico. Actas II Jornadas de investigación interdisciplinar, Seminario de Estudios de la Mujer*, Universidad Autónoma de Madrid, Madrid, 1990, 201-215.
- Mª Pilar IBAÑEZ LEIRÍA: "La fundación y primera época del monasterio de Junquieres (1212-1389)", *Anuario de Estudios Medievales*, 11 Barcelona, 1981, 363-382.
- Baltasar PINYA FORTEZA: *Monasterio de religiosas de Santa Margarita*, Biblioteca Balear, Editorial Mallorquina de Francisco Pons, Palma de Mallorca, 1953
- Joan ROSSELLÓ LLITERAS: *Constituciones del Monasterio de Santa Margarita*, Publicacions de l'Arxiu Diocesà, Palma de Mallorca, 1983.
- Ramon ROSSELLÓ VAQUER, Onofre VAQUER BENNÀSAR: *Història de Sencelles i Costitx 1229-1600*, Govern Balear, Palma de Mallorca, 1993.
- Regina SAÍNZ DE LA MAZA LASOLI: *La orden de Santiago en la Corona de Aragón. La encomienda de Montalbán (1210-1327)*, Institución "Fernando el Católico", Zaragoza, 1980.

RESUMEN

El monasterio barcelonés de Santa Maria de Jonqueres disfrutó durante la edad media y hasta la desamortización de unos importantes ingresos en forma de rentas que provenían de tierras y casas mallorquinas. El origen de las mismas se encuentra en una donación del siglo XIII de Garsenda, vizcondesa de Bearn y viuda de Guillem de Montcada, caballero, que murió durante la Conquista. Los ingresos provenían sobre todo de Palma y de cuatro lugares muy concretos del ámbito rural: Robines, Fornalutx, Sencelles y el Pla de Sant Jordi. Por otra parte, es destacable la importancia de esta comunidad religiosa femenina como posibles fundadoras del convento de Santa Margarita en Palma.

ABSTRACT

The Catalanian monastery of Santa Maria de Jonqueres enjoyed during the middle age and until the disentanglement of some important incomes in form of rents that came from lands and houses of Mallorca. The origin of the same ones is a donation of the XIII century of Garsenda, viscountess of Bearn and widow of Guillem of Montcada, gentleman that died during the Conquest. The revenues came overalls Palma and four very concrete places of the rural environment: Robines, Fornalutx, Sencelles and Pla de Sant Jordi. On the other hand, it is prominent the importance of this feminine religious community as possible founders of Santa Margarita convent in Palma.